નામ :- ગોહિલ પારસ એમ.

રોલ નંબર :- 170

વિષય :- Banking and Finance

વિષય કોડ :- MJ-BAF-101

રજિસ્ટ્રેશન નંબર :- COC2025170

B. A SEM - 1 T. Y

મેજર વિષય :- અર્થશાસ્ત્ર

શ્રી. આર. આર. લાલન કોલેજ - ભુજ

PNR નંબર :- E23030001100250

વિદ્યાર્થી સહી.	અધ્યાપક શ્રીની સહી
ગોહિલ પારસ એમ.	

પ્રશ્ન-૮. વિશિષ્ટ પ્રકાર ના ગ્રાહકો વિશે વિસ્તૃત નોંધ લખો.

જવાબ :-

1. નાના (MINOR) ગ્રાહકો :-

→ નાના (minor) કોણ છે?

- ભારત માં 18 વર્ષ થી નાની ઉંમર ની વ્યક્તિ ને કાયદા હેઠળ 'નાના (minor)' કહેવા માં આવે છે. (Indian majority Act 1875 અને Indian contract Act 1872 ની કલમ ૧૧ પ્રમાણે.)

- નાના વ્યક્તિ પોતાના નામે કરાર કરી શકતા નથી એટલે બેન્ક ખાતુ પણ પોતાના નામે એકલા ચલાવી શકતા નથી.

- નાના નું બેન્ક ખાતુ કેવી રીતે ખોલાય ?

- ખાતુ નાના ના નામે ખોલાય પણ તેના માતા-પિતા કે 'વાલી' દ્વારા નિમાયેલ ગાર્ડિયન ની સાથે ખોલવુ પડે.

- ખાતાનુ નામ લખાય આ રીતે:

- "માસ્ટર રાહુલ શાહ (નાના) દ્વારા ગાર્ડિયન શ્રીમતી પાર્વતીબેન શાહ

- અથવા "મિસ કિર્તી પટેલ (minor) by father & Natural Guardian shree Maheshbhai Patel."

- 18 વર્ષ પુરા થાય ત્યારે શું થાય ? (Attaining majority)

- જ્યારે નાની વ્યક્તિ 18 વર્ષની થાય છે.
- બેંક તેને પત્ર લખે છે કે "હવે તમે પુખ્ત થયા છો નવુ KYC કરાવો."
- નવી સહી (specimen signature) આપવી પડે.

- જુનુ ખાતુ બંધ કરીને નવુ ખાતુ ખોલવામાં આવે અથવા જુનુ જ પુખ્ત ખાતામાં ફેરવાય.
- હવે ગાર્ડિયન ની જરૂર નથી. બધુ પોતે ચલાવી શકે.

- મહત્વના નિયમો :-

- નાના પોતે લોન લઈ શકતા નથી.
- નાના બીજાને લોન આપવાની ગેરંટી આપી શકતા નથી.

- નાના નોમિની તો બની શકે છે પણ પૈસા 18 વર્ષ પછી જ મળે.
- આ રીતે બેંકો નાના ગ્રાહકો ના હિતોનું રક્ષણ કરે છે અને કાયદાનું પણ પાલન કરે છે.

૮. અભણ (Illiterate) ગ્રાહકો :-

- અભણ વ્યક્તિ કોણ છે?

જે વ્યક્તિ વાંચી - લખી શકતા નથી અને પોતાનું નામ પણ લખી શકતા નથી તેને બેંકિંગ માં "Illiterate person" કહેવામાં આવે છે આવી વ્યક્તિ સહી (signature) કરવાને બદલે આંગળીના ટીપા (Thumb Impression) આપે છે.

આંગળીના ટીપા ના નિયમો (RBI અને બેંકોના નિયમ પ્રમાણે)

- પુરુષ → ડાબા હાથનો અંગુઠો (Left Hand Thumb Impression - LTI).
- સ્ત્રી → જમણા હાથનો અંગુઠો (Right Hand Thumb Impression - RTI).
- ટીપું લીધા પછી બેંક કર્મચારી લખે છે. "Left Thumb Impression of Shri Ramabhai Patel અથવા "Right Thumb Impression of Smt. Kantaben Desai"

- ખાતુ ખોલવાની પ્રક્રિયા :-
- ફોટો જરૂરી (ખાતુ ખોલવાના ફોર્મ પર અને SS card પર)
- ઓળખમાં અંગુઠા 2 સાક્ષીઓ (witness) જરૂરી જે લખતા-વાંચતા હોય
- વીડિયો KYC પણ કરાવી શકાય (હવે ઘણી બેંકોમાં ફરજિયાત છે.)

3. અંધ (Blind) ગ્રાહક :-

- અભણ વ્યક્તિથી બિલકુલ અલગ - અંધ વ્યક્તિને બેંકમાં સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર ગ્રાહક માનવામાં આવે છે કારણ કે :
- તે વાંચી-લખી શકે છે. (બ્રેઈલ માં)
- તે સહી કરી શકે છે. (પોતાની નિયમિત સહી).
- કાયદા હેઠળ તેની ક્ષમતા પૂર્ણ છે. (Indian Contract Act મુજબ).
- RBI ની સ્પષ્ટ સૂચના છે." અંધ વ્યક્તિઓ સ્વતંત્ર રીતે બેંક ખાતા ખોલવા અને ચલાવવા માટે સંપૂર્ણપણે સક્ષમ છે. (Blind Persons are fully competent to open and operate bank accounts Independently).

ખાતુ ખોલવાની પ્રક્રિયા :-

- સામાન્ય ગ્રાહક જેવુ જ ફોર્મ ભરાય છે.
- સહી પોતે જ કરે છે (જેવી પ્રેક્ટિસ કરતા હોય)
- ફોટો અને KYC નોર્મલ

P.M. GOHIL

- જે વ્યક્તિ બ્રેઇલ માં લખી- વાંચી શકતી હોય તો બ્રેઇલ ફોર્મ પણ આપવામાં આવે છે. (SBI, PNB, BOB જેવી બેન્કો માં ઉપલબ્ધ)

ઉદાહરણ – ૨૮ વર્ષના વિજયભાઈ IT પ્રોફેશનલ છે. જન્મ થી અંધ છે તેથી HDFC બેન્ક માં સેલેરી ખાતુ ખોલાવે છે. → પોતે જ સહી કરે છે. ચેકબુક લે છે અને નેટ બેન્કિંગ ચાલુ કરે છે. → બેન્ક તેમને સ્ક્રીન રીડર (JAWS / NVDA) સાથે કામ કરવું નેટ બેન્કિંગ આપે છે → ડેબિટ કાર્ડ પર બ્રેઇલ માં લખેલુ હોય છે.

ઉદાહરણ – 55 વર્ષના શાંતાબેન (અંધ મહિલા) SBI માં FD કરાવે છે. → પોતે જ સહી કરે છે → તેમની પાસબુક બ્રેઇલ માં છપાવી આપવામાં આવે છે (SBI ની વિશેષ સુવિધા) → વ્યાજના પૈસા તેમના ખાતામાં આવે છે તેથી ટોકિંગ ATM માંથી ઉપાડે છે.

૫. પરણિત મહિલા (Married Woman) ગ્રાહક :-

આજે પરણિત મહિલા 100% સ્વતંત્ર ગ્રાહક છે તે પોતાના નામે ખાતુ ખોલી શકે, ચલાવી શકે, લોન લઈ શકે, લોકર લઈ શકે તેણે જ પતિની પરવાનગી કે સહીની જરૂર નથી.

ખાતુ કેવી રીતે લખાય છે? (વિકલ્પો)

આજે ૧૫% મહિલાઓ પોતાના નામે જ ખાતુ ખોલાવે છે.

ખાતાનુ નામ લખવાની રીત	ઉદાહરણ	ક્યારે વપરાય છે?
માત્ર પોતાના નામે.	Smt. Priyanka R. Shah	સૌથી વધુ વપરાશ (આધુનિક)
પતિના નામ સાથે (પરંપરાગત)	Smt. Priyanka W/o Rajeshbhai Shah	ગામડે કે જૂની મહિલાઓની પસંદ કરે છે
મંગળસૂત્ર નામ (ડિલીટ જ્યારથી)	Smt. Priyanka Rajesh-kumar Shah	ગુજરાત - રાજસ્થાન માં લોકપ્રિય.

ઉદાહરણ 1 - હાઉસવાઈફ 32 વર્ષની નેહાબેન ઘરે જ છે, પતિ વિદેશમાં છે તેમણે SBI માં 50 લાખનું હોમ લોન લીધુ છે
→ ખાતુ નામ : Smt. Neha K. Patel → લોન પોતાના નામે પતિની સહીની જરૂર નહિ. → મહિને EMI પોતે જ ભરે છે.

ઉદાહરણ 2 - બિઝનેસ વુમન રેખાબેન પોતાની જ્વેલરી પાર્લર ચલાવે છે HDFC માં કરંટ ખાતુ + 20 લાખ ઓવરડ્રાફ્ટ લીધુ છે → ખાતુ નામ : Rekhaben M. Desai (Proprietor) → ચેકબુક, નેટ બેંકિંગ, ક્રેડિટ કાર્ડ - બધુ જ પોતાના નામે.

5. પાગલ / માનસિક રીતે અસ્વસ્થ ગ્રાહક :-

- (ગુજરાતી માં સરળ અર્થ, સંપૂર્ણ સમજૂતી + ઉદાહરણો).

1. કાયદાકીય સ્થિતિ (ખૂબ મહત્વની).

- ભારતીય કરાર કાયદો (Indian Contract Act 1872 - કલમ 11 અને 12) કહે છે.

→ જે વ્યક્તિ માનસિક રીતે સ્વસ્થ નથી અને વસ્તુની સમજ નથી, તે કરાર કરી શકતો નથી. → એટલે તેણે બેંક ખાતુ એકલુ ચલાવી શકાય નહિ અને નવુ ખાતુ પણ ખોલી શકાય નહિ.

2. બેંકને "જાણ" થાય ત્યારે શું થાય ?

- જો બેંકને ખબર પડે કે ગ્રાહક માનસિક રીતે અસ્વસ્થ છે તો બેંક તરત જ ખાતુ ફ્રીઝ (બંધ) કરી દે છે - ન તો જમા ન તો ઉપાડ.

6. જોઈન્ટ ખાતુ અને તેના ધારકો :-

- એક જ ખાતુ જેમાં 2 કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓના નામ હોય અને તેઓ બધા માલિક હોય એટલે વધુ પતિ - પત્ની, માતા - પિતા દીકરી ભાઈ - ભાઈ, બિઝનેસ પાર્ટનર વચ્ચે થાય છે.

પ્રકાર		કોણ ચલાવી શકે?	મૃત્યુ પછી શું થાય
Either or Survivor (E or S)	બેમાંથી વધુ પ્રચલિત	બંને માંથી કોઈ એક પણ ચલાવી શકે	બાકીની વ્યક્તિને ખાતુ મળી જાય છે.
Anyone or survivor	બધા કે એક પણ	બધા કે એક પણ ચલાવી શકે	બાકી રહેલા સર્વાઈવર ને મળે છે.
Jointly / Jointly operated	બધાએ સાથે મળીને	બધાની સહી જરૂરી (ચેક / ઉપાડ માટે ખુબ જ ઉપયોગી)	મૃત્યુ પછી પણ બધાની સહી જરૂરી રહેતી હોય છે.
Former or survivor	પહેલા વ્યક્તિ મુખ્ય	માત્ર પહેલી વ્યક્તિ ચલાવે છે બીજા વ્યક્તિ ક્યારેય ખાતુ ચલાવી શકતી નથી તેમા પહેલી વ્યક્તિ જ મુખ્ય ગણાય છે	પહેલી વ્યક્તિ મરે તો બીજા ને મળે છે.

ઉદાહરણ

→ 1. પતિ-પત્ની (Either of survivor) - કોઈ એક મરી જાય તો બીજા ને તરત પૈસા મળે

→ 2. માતા (75 વર્ષ) + દીકરી (Former of Survivor) માતા જીવે ત્યા સુધી એકલા ચલાવે છે પછી દીકરા ને મળે.

→ 3. બે ભાઈઓની બિઝનેસ (Jointly) બંનેની સહી વગર કોઈ એક ન નીકળે (સુરક્ષા માટે)

→ 4. દીકરી + પિતા (વિદેશ જતી દીકરી) Anyone or survivor દીકરી વિદેશમાં હોય તો પિતા એ ખાતુ ચલાવી શકે છે.

P.M. GOHIL

7. પાર્ટનરશિપ ફર્મ ગ્રાહક :-

1. પાર્ટનરશિપ ફર્મ શું છે ?

બે કે તેથી વધુ વ્યક્તિઓએ મળીને બિઝનેસ ચલાવવા માટે બનાવેલી સંસ્થા. ભારત માં આ Indian Partnership Act 1932 હેઠળ ચાલે છે.

2. બેંક માં ખાતુ કેવી રીતે ખોલાય ?

ખાતા નુ નામ લખાય છે.
ફર્મના નામે
ચલાવવા
(m/s = messers = પાર્ટનરશિપ ફર્મનુ ચિહ્ન)

ઉદાહરણ
m/s Shreeji Traders
m/s Patel Brothers

ખાતુ ખોલવા માટે જરૂરી દસ્તાવેજ (ફરજિયાત)

દસ્તાવેજ	નોંધ
પાર્ટનરશિપ ડીડ (Partnership Deed)	
ફર્મ નુ PAN કાર્ડ	નોટરી કરાવેલી હોવી જોઈએ
GST સર્ટિફિકેટ (જો લાગુ હોય)	ફર્મના નામે જ હોવું જોઈએ.
Shop Act / MSME / Udyam રજિસ્ટ્રેશન	
બધા પાર્ટનર નુ KYC (આધાર + PAN)	
Authority Letter ફર્મ ની રજિસ્ટર્ડ ઓફિસ નો પુરાવો.	કોણ ખાતુ ચલાવશે તે લખેલુ હોવું જોઈએ લાઈટબિલ / રેન્ટ એગ્રીમેન્ટ

8. હિન્દુ અવિભાજિત કુટુંબ (HUF) ગ્રાહક :-

HUF શું છે ?

→ હિન્દુ, જૈન, શીખ અને બૌદ્ધ કુટુંબ માટે જ છે
→ એક અલગ "કાનૂની વ્યક્તિ" માનવામાં આવે છે.

→ આમા પૈતૃક મિલકત + કુટુંબ ની કમાણી નો ઉમેરો થાય છે.
→ ટેક્સ રિટર્ન અલગ ભરાય છે. PAN અલગ હોય છે.

ખાતા નુ નામ લખાય છે.	ઉદાહરણ.
કર્તા (સૌથી મોટા પુરુષ) નુ નામ + (HUF)	Shri Rajeshbhai M. Patel (HUF)
અથવા	Rajeshbhai M. Patel (Karta) Hindu Undivided family)

ખાતુ ખોલવા માટે જરૂરી દસ્તાવેજો (ફરજિયાત)

દસ્તાવેજ	નોંધ
HUF નુ PAN card	
HUF ડીડ (HUF deed)	HUF ના નામે જ હોવુ જોઈએ
કર્તાનુ KYC (આધાર + PAN)	નોટરી કરાવેલી અથવા સ્ટેમ્પ પેપર પર
બધા કોપાર્સનર્સ ની લિસ્ટ + જન્મ તારીખ	(કર્તા, પત્ની, દીકરા-દીકરીઓ, પૌત્ર-પૌત્રી)
કર્તા ની ઘોષણા (Affidavit)	કે કર્તા છે અને કુટુંબ અવિભાજિત છે. SBI, HDFC, ICICI, AXIS
બેંક નુ પોતાનુ HUF ફોર્મ	બધી બેંકોમાં છે.